

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

**Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв України**

МУЗИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ФОРТЕПІАНО

**Програма
для музичної школи (музичного
відділення початкового спеціалізованого
мистецького навчального закладу)**

Київ 2006

Видання здійснено на замовлення Державного методичного центру
навчальних закладів культури і мистецтв України

МУЗИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ФОРТЕПІАНО

Програма

для музичної школи (музичного відділення початкового
спеціалізованого мистецького навчального закладу) – Київ:

“Фірма “ІНКОС”, 2006. – 48 ст.

Укладачі: **О. Я. Бондаренко, І. В. Вавренчук** – викладачі
Київського державного вищого музичного училища

Н. І. Шуригіна – викладач-методист дитячої
музичної школи № 3 ім. В. Косенка м. Києва

Рецензенти: **О. Л. Кріпак** – викладач Сімферопольської
дитячої музичної школи № 2, Сімферопольського
музичного училища ім. П. І. Чайковського

С. О. Михайлюк – зав. методичного кабінету
Донецького обласного навчально-методичного
центру культури

Відповідальний
за випуск **Н. І. Смольська**

Редактор **Л. М. Трачук**

© Бондаренко О. Я.,
Вавренчук І. В.,
Шуригіна Н. І., 2006

© Державний методичний центр
навчальних закладів культури і
мистецтв України, 2006

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Програма “Музичний інструмент фортепіано” розрахована на учнів початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів (шкіл естетичного виховання) далі (ПСМНЗ). Навчання з предмета “Музичний інструмент фортепіано” у ПСМНЗ України проводиться в обсязі, передбаченому діючими Типовими навчальними планами, затвердженими наказом Міністерства культури і туризму України від 18.07.2006 р. № 570/0/16–06.

Запропонована навчальна програма має наступну структуру:

- зазначення основних завдань і мети навчального предмета “Музичний інструмент фортепіано”;
- з’ясування особливостей організації навчально-виховного процесу;
- рекомендації щодо профілактики здоров’я учнів;
- рекомендації щодо організації та проведення контрольних заходів;
- організація обліку успішності із зазначенням критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів;
- рекомендації укладачів щодо роботи з Таблицями орієнтовних вимог (строки навчання 8 і 6 років), в якій структуровано дана інформація про обсяг знань та навичок, що має отримати учень під час навчання.

У наступних розділах “Строк навчання 8 років. Загальні вимоги”, “Строк навчання 6 років. Загальні вимоги” визначено, які практичні навички та музично-теоретичні поняття необхідно вивчати, засвоювати, вдосконалювати учню протягом усіх років навчання у закладі. По кожному класу запропоновано орієнтовний річний план, перелік контрольних заходів, технічних вимог; подано 2 варіанти орієнтовних програм підсумкового академічного концерту. У випадку відсутності в орієнтовних програмних вимогах номера, опуса або тональності музичного твору викладачу пропонується вільний вибір твору подібного жанру. Маючи орієнтовний характер, програми підсумкового академічного концерту не повинні обмежувати творчу ініціативу викладачів щодо використання й пошуків оригінальних творів вітчизняних та зарубіжних композиторів-класиків, сучасних композиторів. Розширений репертуарний список планується видати окремо як додаток до Програми.

В останньому розділі (“Бібліографія”) вміщено рекомендовану методичну літературу. Наведений список методичної літератури стане у нагоді не тільки молодим викладачам, досвідчені педагоги також зможуть підвищити власний професійний рівень після ознайомлення з новітніми методиками формування виконавської майстерності, що запропоновані визнаними фахівцями.

Основні завдання і мета навчального предмета “Музичний інструмент фортепіано”

Програма “Музичний інструмент фортепіано” забезпечує загальні навчально-виховні положення музичної педагогіки і вирішує завдання як загальноестетичного, так і професійного виховання учнів.

Видатний німецький музикант К. Орф зауважував: “Якщо дитина в процесі комплексної музичної діяльності не стане професійним музикантом, то її творча ініціатива, закладена на музичних заняттях, позначиться на всьому, що вона робитиме у подальшому житті”.

Метою музичного виховання у ПСМНЗ є формування всебічно розвинутої особистості, яка поєднує емоційно-духовні та інтелектуально-дійові якості.

У процесі музично-практичної діяльності формується світогляд дитини, розвивається самостійність мислення, емоційна чуйність, воля, моральність. Але це можливо лише за умов захопленого ставлення учня до занять, тому одним з найголовніших завдань є виховання любові до музики. Емоційна мотивація навчання – необхідна основа успішного розвитку учня. Слід з перших уроків вчити дитину емоційному відчуттю музики, розвиваючи її образне мислення та виховуючи слухову спостережливість, тобто вміння чути звуки природи, голосу, музичного інструменту. Необхідно пам’ятати про зв’язок художнього та технічного розвитку учня-початківця та неприпустимість перетворення технічних засобів на мету навчання.

Особливості організації навчально-виховного процесу

Програма передбачає навчання 6 та 8 років. Вибір строку навчання залежить від віку учня, рівня його музичної підготовки, бажання дитини та її батьків.

На вивчення предмета “Музичний інструмент фортепіано” типовим навчальним планом ПСМНЗ відводиться дві академічних години на тиждень.

Основною формою навчально-виховної роботи є урок. Індивідуальна форма занять створює необхідні умови щодо спостереження за учнем та всебічним вивченням здібностей, особистих якостей дитини, дозволяє на цій основі диференціювати обсяг та складність завдань, темпи розвитку учня і методи роботи. Умовою успішності навчання та виховання учня є індивідуальний план роботи, складений на підставі психолого-педагогічної характеристики учня на даному етапі його розвитку і подальшому баченні перспективи. Індивідуальний план укладається викладачем із фаху щорічно до початку I та II семестрів та затверджується завідуючим відділом до 1-го вересня на I семестр та до 10-го січня на II семестр. При зарахуванні нового учня план складається та затверджується протягом місяця від початку занять. Характеристика учня складається на кінець навчального року.

Після закінчення навчального року викладач подає індивідуальний план учня до навчальної частини. Індивідуальний план зберігається в особистій справі учня протягом усього періоду його навчання.

У випадку бажання учня отримати професійну музичну освіту викладач повинен скласти індивідуальний план розвитку учня випускних класів згідно зі вступними вимогами обраного навчального закладу. Зразки випускних програм для професійно орієнтованих учнів надані в “Орієнтовних програмах випускних іспитів” (2-й варіант).

Програмний репертуар, який є засобом музичного і технічного розвитку учня, будується на кращих зразках національної та світової музичної культури, а також має бути різноманітним за стилями, жанрами, формою, фактурою та образним змістом.

Загальна кількість музичних творів, рекомендованих до вивчення по кожному класу протягом навчального року, надається в орієнтовних річних планах. У роботі над репертуаром учень має досягати різних ступенів закінченості виконання музичних творів, враховуючи, що одні з них будуть виконані публічно, другі вивчаються для виконання в класі, треті – в порядку ознайомлення.

Щорічно, наприкінці навчального року, викладач з фаху зазначає в індивідуальному плані кожного учня коротку характеристику розвитку його музичних здібностей, творчих здобутків або невдач.

Необхідно навчити учня самостійно працювати, раціонально використовувати час, відведений для домашніх занять. Спільно з батьками викладач повинен організувати режим праці та відпочинку дитини.

Для оптимізації навчального процесу викладачу з фаху важливо налагоджувати творчі міжпредметні зв'язки з викладачами музично-теоретичних дисциплін.

Охорона здоров'я учня

Успішність навчання залежить від правильної організації навчального процесу, який починається з правильної посадки учня за інструментом та професійної організації піаністичного апарату, критерієм якої є свобода та доцільність рухів. Гра на фортепіано – гармонійний процес. Будь-яке порушення природної координації, перенапруження окремих ланок апарату та в'ялість інших можуть призвести у подальшому до професійних захворювань. Неприпустимим є не лише фізичний затиск, але й психологічний, який може бути пов'язаний з невпевненістю в собі, непосильним завданням, стресом, нервовою атмосферою занять та іншими факторами. З метою профілактики сколіозу доцільно виконувати фізичні вправи, а також постійно коригувати посадку учня по мірі росту дитини. Особливу увагу слід приділяти психологічній підготовці учня до публічного виступу та правилам поведінки на сцені. Неприпустимими є заняття та виступи при високій температурі. Якщо навчання ведеться грамотно, при повній взаємодії психофізичних та слухо-моторних процесів, гра на фортепіано являє собою здоровий, корисний вид діяльності.

Методи навчання та форми проведення занять у класі фортепіано безумовно будуть залежати від індивідуальності учня, типових психофізичних вікових особливостей дитини, а також етапів навчання. Викладач повинен добре орієнтуватись у питаннях вікової психології, яка умовно ділиться на три етапи: молодший, середній та старший шкільний вік.

Нестійкість уваги, швидке стомлювання учнів молодших класів потребують від викладача ігрових форм занять, винахідливих методів роботи з учнем. На початковому етапі навчання дуже важливо розпізнати та розвинути здібності дитини, активізувати її творчий потенціал, а також сформувані первинні уявлення про музичне мистецтво та опанувати початкові навички гри на фортепіано.

Головне завдання навчального процесу у середніх класах – утримати інтерес учня до навчання. Враховуючи збільшення навантаження в загальноосвітній школі та психофізичні складності росту дитини, потрібно більш чуйно та гнучко складати індивідуальний план та коригувати вимоги. Основний напрямок розвитку зосередити на поглибленні розуміння змісту музики, а не на технічному ускладненні творів. Слід усвідомлювати закономірність нерівності здібностей та темпів розвитку учнів. Тому так важливо враховувати їх уподобання, інтереси, точку зору, особисті уявлення про зміст твору, стимулюючи ініціативу, фантазію та самостійність.

У старших класах можливе ускладнення репертуару та вибір напрямку навчання згідно з інтересами та рівнем розвитку здібностей учня.

Розвитку свідомості та самостійності в роботі учня з нотним текстом якнайкраще сприяє читання нот з листа. Як правило, твори для читання можуть бути легшими за програмні на один-два роки. Такі твори можна знайти серед популярної, танцювальної музики.

Читання з листа дає можливість розвивати внутрішній слух учня, здібність “думати наперед”, легко орієнтуватися в нотному тексті. Вміння учня грамотно та швидко розбирати нотний текст активізує навчальний процес.

Рекомендації щодо організації та проведення контрольних заходів

Успішність учнів визначається як на індивідуальних уроках, так і під час контрольних заходів, які мають різні форми проведення: контрольні уроки, технічні заліки, академічні концерти (відкриті або закриті, за рішенням відділу) та підсумкові (перевідні) академічні концерти, випускні іспити.

У зв'язку з різним рівнем музичних здібностей учнів, фізичними можливостями дітей та їх навантаженням у загальноосвітній школі пропонується коригувати вимоги до контрольних заходів (кількість та рівень складності творів) на засіданнях фортепіанних відділів.

У 1-му класі обов'язковими контрольними заходами є:

- прослуховування (без оцінки) – грудень;
- академічний концерт (з оцінкою) – грудень (для учнів після підготовчого 0-го класу);

- відкритий академічний концерт (без оцінки): лютий – березень;
- підсумковий академічний концерт: кінець квітня – початок травня.

У 2–7-му класах (строк навчання 8 років) та в 2–4-му класах (строк навчання 6 років) обов'язковими контрольними заходами є:

- академічний концерт: кінець жовтня – початок листопада;
- технічний залік: грудень (з 3-го класу зі строком навчання 8 років та з 2-го класу – строк навчання 6 років);
- відкритий академічний концерт (без оцінки): лютий – березень;
- підсумковий академічний концерт: квітень – травень.

У 8-му класі (строк навчання 8 років) та в 6-му класі (строк навчання 6 років):

- прослуховування (без оцінки) – грудень;
- технічний залік – грудень;
- прослуховування (без оцінки) – квітень;
- випускний іспит – травень.

Під час технічного заліку учень виконує вправи, гами, акорди, арпеджіо згідно з орієнтовним річним планом. Тональності обираються відповідно до рівня музично-теоретичних знань та тональностей музичних творів з індивідуального плану учня. Можна також під час технічного заліку здійснити контроль навичок читання з листа та знань музичної термінології.

Зазначені строки проведення контрольних заходів є орієнтовними та визначаються відділом (відділенням) навчального закладу.

Від виступів на академічному концерті у I семестрі та відкритому академічному концерті у II семестрі можуть бути звільнені учні, які брали участь у конкурсах, фестивалях тощо, а також щойно зараховані учні й такі, що навчаються перше півріччя у викладача з фаху, а також учні, що навчаються у підготовчому 0-му класі. Обов'язковими для всіх учнів є підсумкові академічні концерти та випускні іспити. Тільки в окремих випадках (згідно з пунктами 3.13 та 3.16 Положення про початковий спеціалізований мистецький навчальний заклад системи Міністерства культури і туризму України, затвердженого наказом Міністерства культури і туризму України від 06.08.01 № 523), учні можуть бути звільнені керівництвом закладу від здачі підсумкового академічного концерту або випускного іспиту.

Треба зауважити, що відкритий академічний концерт (без оцінки) може мати різні форми проведення: тематичні концерти, шефські концерти, творчі вечори, концерти для батьків тощо. Учень може виконувати не тільки сольну програму, але й одну і більше п'єс у складі ансамблю. репертуар може складатися з творів, що вже виконувалися учнем. Обов'язковим є публічне виконання протягом року поліфонічного твору, твору великої форми, 2–3-х різнохарактерних п'єс та 1–2-х етюдів. В 0-му та 1-му класах вибір програми для контрольних заходів може бути вільний. Із 3-го класу (строк навчання – 8 років) та з 2-го класу (строк навчання – 6 років) вводиться технічний залік.

Організація обліку успішності

Оцінювання навчальних досягнень учнів відбувається за 12-бальною шкалою згідно з наказом Міністерства культури і туризму України від 27.08.2001р. № 554. Визначаються 4 рівні навчальних досягнень: початковий (1–3 бали), середній (4–6 балів), достатній (7–9 балів) та високий (10–12 балів). Докладно критерії оцінювання викладено в Додатку № 1 до вищезгаданого наказу.

Загальний облік успішності учня ведеться щосеместра. Оцінки за такі контрольні заходи як академічний концерт, підсумковий академічний концерт, випускний іспит виставляються після колегіального обговорення виступу учня викладачами відділу (відділення). Викладач з фаху може самостійно проставляти оцінки за технічний залік і контрольні уроки.

Оцінка за рік (підсумкова) виставляється викладачем з фаху на підставі поточної успішності учня протягом I та II семестрів з обов'язковим урахуванням оцінок за контрольні заходи, а також за участь у конкурсах, фестивалях, концертах тощо.

Особливості роботи з Таблицями орієнтовних вимог

Протягом навчання у закладі учень має отримати певний обсяг знань та навичок, що викладені як у вигляді Таблиць орієнтовних вимог, так і в орієнтовних річних планах. При використанні Таблиць орієнтовних вимог необхідно враховувати, що класифікація напрямків розвитку учня є умовною та створена лише з метою структурування інформації. На практиці неможливо відокремити виховання почуття

ритму від розвитку слуху, формування музичного мислення від технічних завдань та інше. Таблиці передбачають гнучкий підхід. Комплекс орієнтовних вимог у кожному класі розрахований на середній рівень здібностей і являє собою необхідний мінімум. У роботі з обдарованим учнем річні програмні вимоги можуть бути опановані набагато раніше. Необхідно звернути увагу на послідовне засвоєння матеріалу, комплексний підхід та неприпустимість пропуску будь-яких ланок. Додаткові відомості щодо удосконалення форм та методів роботи з учнями викладачі можуть знайти у спеціальній методичній літературі, список якої надається в розділі “Бібліографія”.

СТРОК НАВЧАННЯ – 8 РОКІВ

Загальні вимоги

1-й клас

Формування основних навичок гри на фортепіано:

- ознайомлення з будовою інструмента і правилами догляду за ним;
- формування правильної посадки та розташування рук і пальців відносно клавіатури;
- підготовчі вправи для організації первинних ігрових рухів;
- формування первинних уявлень про основні способи звуковидобування. *Non legato, legato, staccato*;
- коротка ліга, короткий форшлаг;
- формування первинних аплікатурних навичок;
- ознайомлення з контрастною поліфонією;
- первинні уявлення про можливості педалі;
- початкові навички читання нот з листа;
- розвиток творчих здібностей з використанням сучасних методик за вибором викладача.

Ознайомлення з основами музичної грамоти:

- вивчення запису нот у скрипковому та басовому ключах;
- ознайомлення з тривалостями звуків та пауз; метр, такт, розмір; сильна та слабка долі; фермата;
- прості ритмічні формули;
- уявлення про виразні можливості сили звука. *f, p*;
- первинні уявлення про лад, тональність, інтервали;
- усвідомлення ознак пісні, маршу, танцю.

Орієнтовний річний план:

- 20–25 різнохарактерних п'єс, етюдів та ансамблів;
- використання різноманітних творчих форм музикування;
- вправи для розвитку техніки.

Контрольні заходи

Прослуховування (грудень) – 2 різноманітні за жанрами п'єси та етюд.

Відкритий академічний концерт (лютий – березень) – вільна програма.

Підсумковий академічний концерт (квітень – травень) – 2 різноманітні за жанрами твори та етюд.

Орієнтовні програми підсумкового академічного концерту

Варіант 1	Варіант 2
Гедіке О. Етюд Перселл Г. Арія Майкапар С. В садочку	Черні К. – Гермер Г. Етюд Беркович І. Варіація на тему російської народної пісні “Во саду ли в огороде” Штейбельт Д. Адажіо

2-й клас

Удосконалення навичок гри на фортепіано

- гами, тонічні тризвуки у вигляді акордів та коротких арпеджіо кожною рукою окремо;
- коригування посадки за інструментом та організації ігрових рухів;
- координація рухів рук при виконанні різних штрихів;
- розширення уявлень про звуковидобування;
- вивчення елементарних аплікатурних формул;
- поняття позиційності та змін позицій;
- формування цілісного сприйняття клавіатури;
- початкові навички педалізації. Слухо-моторна координація;
- поняття про динамічну шкалу. *Crescendo, diminuendo*;
- розуміння співвідношення сили звука в мелодії та акомпанементі;
- формування почуття метру;
- тренування навичок читання з листа;
- подальший розвиток творчих здібностей учня.

Музично-теоретичні знання

- закріплення навичок читання нот, знаків альтерації та простих ритмічних фігур;

- порядок чергування сильної та слабкої долей в різних розмірах, затакт;
- первинні уявлення про музичну форму та складові частини музичного формування (мотив, речення). Повтор та варіаційність як засоби розвитку музичного твору;
- музичні терміни: *andante*, *allegro*, *moderato*, *accelerando*, *ritenuto*;
- розширення понять про динамічну шкалу (*f*, *mf*, *p*, *mp*);
- поняття вольти;
- повторення та розширення понять про лад, тональність, інтервали;
- поняття про акорд, тонічний тризвук;
- поняття про підголоскову поліфонію.

Орієнтовний річний план

2–4 етюди та вправи для розвитку техніки.

1–2 поліфонічні твори.

1–2 твори великої форми.

2–4 різнохарактерні п'єси (у тому числі ансамблі).

Декілька п'єс для читання з листа.

Використання різноманітних творчих форм музикування.

Контрольні заходи

Обов'язковим є виконання напам'ять протягом року поліфонічного твору, твору великої форми, 2-х різнохарактерних п'єс та 1–2-х етюдів.

Контрольний урок з читання з листа (жовтень)

Академічний концерт (листопад – грудень) – 2–3 різноманітні за жанрами твори.

Відкритий академічний концерт (лютий – березень) – 2 різнохарактерні п'єси (у тому числі ансамблі).

Підсумковий академічний концерт (травень) – 3–4 різноманітні за жанрами твори.

Орієнтовні програми підсумкового академічного концерту

Варіант 1	Варіант 2
Лемуан А. Етюд Кабалевський Д. Варіації на російську народну тему Руднев Н. Щебетала пташечка	Черні К. – Гермер Г. Етюд Бах Й. С. Менует Бетховен Л. Сонатина G-dur I ч. Шуман Р. Солдатський марш

3-й клас

Удосконалення навичок гри на фортепіано:

- продовження розвитку та накопичення ігрових рухів;
- розвиток слухо-моторної координації при подоланні складностей фактури;
- мажорна та мінорна гами в спокійному темпі легато в прямому та протилежному русі;
- тонічні тризвуки з оберненнями у вигляді акордів та коротких арпеджіо (кожною рукою або двома);
- ознайомлення з різними видами педалізації. Педалізація як засіб створення звукового колориту;
- розуміння необхідності використання різної сили звука в мелодії та акомпанементі, відчуття різної ваги в руках;
- ознайомлення з імітаційною поліфонією;
- виховання навичок роботи з поліфонічним твором;
- морденти;
- розуміння позначень артикуляції. Ліга як засіб окреслення мотиву або фрази;
- поняття про цезуру, ауфтакт;
- початкові уявлення про можливості трансформації фактури через зміни типів фактури, ритму, темпу тощо;
- координація слуху, зору та рухів при читанні з листа.

Музично-теоретичні знання

- поняття пульсації, постійний та змінний темпи. Синкопа;
- уявлення про звуковий колорит. Знайомство з поняттям обертонів;
- уявлення про структуру кварто-квінтового кола;
- прості двочастинна та тричастинна форми;

- різниця між підголосковою та імітаційною поліфонією;
- консонанс, дисонанс. Поняття про стійкі та нестійкі ступені;
- поняття про мелізми;
- поняття про тоніку, субдомінанту, домінанту.

Орієнтовний річний план

Мажорна та мінорна гами у прямому та протилежному русі, тонічні тризвуки з оберненнями у вигляді акордів та коротких арпеджіо.

2–4 етюди та вправи для розвитку техніки.

1–2 поліфонічні твори.

1–2 твори великої форми.

2–4 різнохарактерні п'єси (у тому числі ансамблі).

Декілька п'єс для читання з листа.

Використання різноманітних творчих форм музикування.

Контрольні заходи

Обов'язковим є виконання напам'ять протягом року поліфонічного твору, твору великої форми, 2-х різнохарактерних п'єс та 1–2-х етюдів.

Контрольний урок з читання з листа (жовтень).

Академічний концерт (листопад – грудень) – 2–3 різноманітні за жанрами твори.

Відкритий академічний концерт (лютий – березень) – вільна програма.

Підсумковій академічний концерт (травень) – 4 різноманітні за жанрами твори.

Орієнтовні програми підсумкового академічного концерту

Варіант 1	Варіант 2
Беренс Г. Етюд Бах І.С. Маленька прелюдія <i>C-dur</i> Клементі М. Сонатина <i>C-dur</i> I ч. або II ч. та III ч. Шуман Р. Веселий селянин	Черні К. – Гермер Г. Етюд Бах Й. С. Маленька прелюдія <i>c-moll</i> Бетховен Л. Сонатина <i>F-dur</i> I ч. Косенко В. Мелодія

4-й клас

Удосконалення навичок гри на фортепіано

- збільшення темпу виконання технічних завдань;
- ознайомлення з хроматичною гамою;
- вивчення коротких, ламаних та довгих арпеджіо в середньому темпі,
- групето;
- формування уявлень про агогіку. *Rubato*;
- виховання виконавської волі;
- формування почуття довжини фрази, розуміння смислових наголосів;
- розвиток навичок педалізації;
- розвиток навичок роботи з поліфонічним твором;
- практичні навички роботи з фактурою.

Музично-теоретичні знання

- жанрова характеристика музичного твору;
- поняття про період як складову музичного формування. Мотив, речення, період. Каданс;
- подальше засвоєння музичної термінології;
- складні розміри $6/8$; $5/4$; $9/8$; $12/8$;
- особливі види поділу тривалостей: тріолі, квінтолі;
- подальше ознайомлення з тональностями кварто-квінтового кола;
- тоніка, субдомінанта, домінанта (T, S, D) та їх обернення;
- імітаційне двоголосся. Інвенція, канон.

Орієнтовний річний план

Хроматична гама, 2–4 мажорні та мінорні гами, арпеджіо короткі та довгі.

Тризвуки з оберненнями.

2 – 4 етюди та вправи для розвитку техніки.

1 – 2 поліфонічні твори.

1 – 2 твори великої форми.

2 – 4 різнохарактерні п'єси (у тому числі ансамблі).

Декілька п'єс для читання з листа.

Використання різноманітних творчих форм музикування.

Контрольні заходи

Обов'язковим є виконання напам'ять протягом року поліфонічного твору, твору великої форми, 2-х різнохарактерних п'єс та 1 – 2-х етюдів.

Контрольний урок з читання з листа (жовтень).

Академічний концерт (листопад – грудень) – 2–3 різноманітні за жанрами твори.

Технічний залік (грудень) – за вимогами річного плану.

Відкритий академічний концерт (лютий – березень) – вільна програма.

Підсумковий академічний концерт (травень) – 3–4 різноманітні за жанрами твори.

Орієнтовні програми підсумкового академічного концерту

Варіант 1	Варіант 2
Лемуан А. Етюд Кулау Ф. Сонатина <i>C-dur</i> I ч. Щуровський Ю. Степова пісня Гріг Е. Вальс <i>a-moll</i>	Черні К. Етюд ор. 299 Бах Й. С. Інвенція <i>C-dur</i> Кабалевський Д. Варіації на словацьку тему Шамо І. Скерцо

5-й клас

Удосконалення навичок гри на фортепіано

- коригування посадки учня за інструментом у зв'язку зі зміною його фізіологічних можливостей;
- уявлення про особливості звучання різних типів фактури: гомофонно-гармонічний та поліфонічний склад, акордовий та фігураційний типи фактури;
- розуміння доцільності ігрових рухів та використання їх під час виконання гам, акордів та коротких, ламаних, довгих арпеджіо;
- формування та розвиток навичок виконання кантиленного твору;

- залежність якості звуку від ваги руки, сили та швидкості руху;
- розвиток навичок роботи над триголоссям у поліфонії;
- вивчення елементів поліритмії;
- остинатний ритм;
- розвиток широкого і вузького кола уваги та її розподілення при читанні з листа;
- вивчення позначень педалізації у нотному тексті;
- розширення діапазону сили звука: *pp*, *ff*, *sp*, *sf*, *sfz*.

Музично-теоретичні знання

- ознайомлення з жанрами старовинної сюїти. Сонатне алегро;
- ознайомлення зі складною тричастинною формою;
- подальше ознайомлення з тональностями кварто-квінтового кола;
- остинатний ритм;
- домінантсептакорд (D7) та його обернення. Зменшений септакорд VII-го ступеня (зм. VII7);
- використання музично-теоретичних знань під час розучування та вивчення напам'ять нотного тексту;
- ознайомлення з цифровим записом гармонії.

Орієнтовний річний план

Хроматична гама, 2–4 мажорні та мінорні гами, арпеджіо короткі, ламані та довгі.

Тонічні тризвуки з оберненнями.

2–4 етюди та вправи для розвитку техніки.

1–2 поліфонічні твори.

1–2 твори великої форми.

2–4 різнохарактерні п'єси (у тому числі ансамблі).

Декілька п'єс для читання з листа.

Використання різноманітних творчих форм музикування.

Контрольні заходи

Обов'язковим є виконання напам'ять протягом року поліфонічного твору, твору великої форми, 2-х різнохарактерних п'єс та 1 – 2-х етюдів.

Контрольний урок з читання з листа (жовтень).

Академічний концерт (листопад – грудень) – 2–3 різноманітні за жанрами твори.

Технічний залік (грудень) – за вимогами річного плану.

Відкритий академічний концерт (лютий – березень) – вільна програма.

Підсумковий академічний концерт (травень) – 4 різноманітні за жанрами твори.

Орієнтовні програми підсумкового академічного концерту

Варіант 1	Варіант 2
Бертіні А. Етюд Бах І.С. Сарабанда (Французька сюїта <i>c- moll</i>) Вебер К. Сонатина <i>C-dur</i> 1ч. Чайковський П. Солодка мрія	Черні К. Етюд ор. 299 Бах Й. С. Інвенція Гайдн Й. Соната-партита Щуровський Ю. Елегія

6-й клас

Удосконалення навичок гри на фортепіано

- подальше ознайомлення з тональностями у гамах, різними видами арпеджіо, чотиризвучними акордами, D7;
- свідоме використання артикуляційних прийомів у процесі інтонування;
- свідоме читання позначень сили звуку у нотному тексті;
- вміння самостійно підбирати необхідну педалізацію;
- практичні навички читання цифрового запису гармонії;
- розвиток практичних навичок роботи з поліфонічним твором;
- розвиток практичних навичок роботи з різними типами фактури;
- читання складних ритмічних фігур.

Музично-теоретичні знання

- поняття про циклічну музичну форму: соната, концерт;
- уявлення про вплив епохи на музичний стиль;
- подальше вивчення поліфонічних жанрів: триголосні інвенції, fuga;

- читання простих гармонічних послідовностей за цифровим записом;
- подальше ознайомлення з тональностями кварто-квінтового кола.

Орієнтовний річний план

Хроматична гама, 4 мажорних та мінорних гами, арпеджіо короткі, ламані та довгі.

Чотиризвучні акорди з оберненнями.

2–3 етюди та вправи для розвитку техніки.

1–2 поліфонічні твори.

1–2 твори великої форми.

2–4 різнохарактерні п'єси (у тому числі ансамблі).

Декілька п'єс для читання з листа.

Використання різноманітних творчих форм музикування.

Контрольні заходи

Обов'язковим є виконання напам'ять протягом року поліфонічного твору, твору великої форми, 2-х різнохарактерних п'єс та 1–2-х етюдів.

Академічний концерт (листопад – грудень) – 2–3 різноманітні за жанрами твори.

Технічний залік (грудень) – за вимогами річного плану.

Відкритий академічний концерт (лютий – березень) – вільна програма.

Підсумковий академічний концерт (травень) – 4 різноманітні за жанрами твори.

Орієнтовні програми підсумкового академічного концерту

Варіант 1	Варіант 2
Черні К. Етюд оп. 299 Гендель Г. Капричіо Гайдн Й. Соната <i>C-dur</i> I ч. Лисенко М. Сумний спів	Мошковський М. Етюд № 6 оп. 72 Бах Й. С. Інвенція (триголосна) Моцарт В. Соната <i>C-dur</i> I ч. або II ч. та III ч. Скорик М. Народний танок

7-й клас

Удосконалення навичок гри на фортепіано:

- закріплення та поглиблення всіх сформованих на попередніх етапах навчання понять та практичних навичок;
- вивчення різних видів техніки. Ознайомлення з октавною технікою. *Glissando. Tremolo*;
- вміння пристосовуватися під час виступу до різних акустичних умов;
- ознайомлення з прелюдіями та фугами (Бах Й. С. Добре темперований клавір);
- формування свідомого ставлення до педалізації;
- свідоме читання позначень сили звука у нотному тексті;
- розуміння залежності звучання інструмента від різних акустичних умов;
- вміння користуватися комплексом артикуляційних прийомів;
- розвиток музичного кругозору учня за допомогою читання з листа;
- творче музикування згідно з інтересами учнів;
- професійне орієнтування та підготовка до вступу у вищі мистецькі навчальні заклади найбільш перспективних у професійному відношенні учнів.

Музично-теоретичні знання

- почуття розгортання музичного твору в часі;
- поняття про період;
- модуляція;
- елементарні навички аналізу музичної форми;
- уявлення про вплив епохи на музичний стиль.

Орієнтовний річний план

Мажорні та мінорні гами в тональностях до п'яти знаків, короткі та довгі арпеджіо.

1–2 етюди та вправи для розвитку техніки.

1–2 поліфонічні твори.

1 твір великої форми.

1–2 різнохарактерні п'єси.

Декілька п'єс для ознайомлення за вибором учня.

Читання з листа.

Використання різноманітних творчих форм музикування за вибором учня.

Контрольні заходи

Обов'язковим є виконання напам'ять протягом року поліфонічного твору, твору великої форми, 2-х різнохарактерних п'єс та 1-го – 2-х етюдів.

Академічний концерт (листопад – грудень) – 2–3 різноманітні за жанрами твори.

Технічний залік (грудень) – за вимогами річного плану.

Відкритий академічний концерт (лютий – березень) – вільна програма.

Підсумковий академічний концерт (травень) – 4 різноманітні за жанрами твори.

Орієнтовні програми випускного іспиту

Варіант 1	Варіант 2
Лешгорн К. Етюд Юцевич Е. Фуга <i>e-moll</i> Бетховен Л. Соната № 1 <i>f-moll</i> I ч. Шопен Ф. Прелюдії № 4, 7, 20 (за вибором)	Мошковський М. Етюд оп. 72 Черні К. Етюд оп. 740. Бах Й. С. Прелюдія та фуга (ДТК) Беркович І. Варіації на тему Паганіні. Гріг Е. Весільний день й Трольдхаугені

8-й клас

Учні продовжують удосконалювати здобуті навички гри на фортепіано, готують програму до випускного іспиту

Орієнтовний річний план для випускників, які бажають продовжити навчання у вищих мистецьких навчальних закладах, має відповідати Вимогам з фахових іспитів для вступників до вищих мистецьких навчальних закладів I–II рівнів акредитації, затвердженим Міністерством культури і туризму України від 12 квітня 2005 року.

Удосконалення навичок гри на фортепіано

- вміння користуватися комплексом артикуляційних прийомів;
- розуміння динаміки як засобу виразності;
- свідоме ставлення до педалізації;
- робота над різними видами техніки, поняття про віртуозність;
- свідоме читання позначень сили звука у нотному тексті;
- розуміння залежності звучання інструмента від різних акустичних умов;
- розвиток музичного кругозору учня за допомогою читання з листа;
- творче музикування згідно з інтересами учнів;
- професійне орієнтування та підготовка до вступу у вищі мистецькі навчальні заклади найбільш перспективних у професійному відношенні учнів.

Музично-теоретичні знання

- уявлення про вплив епохи на музичний стиль;
- подальше вивчення поліфонічних жанрів: триголосні інвенції, фуга;
- читання гармонічних послідовностей за цифровим записом;
- подальше ознайомлення з тональностями кварто-квінтового кола;
- формування практичних навичок аналізу музичної форми;
- порівняння можливостей рояля та оркестру;
- поняття про партитуру та клавір.

Орієнтовний річний план

Мажорні та мінорні гами в тональностях до п'яти знаків, короткі та довгі арпеджіо, D7 та зм. VII7.

1–2 етюди та вправи для розвитку техніки.

1–2 поліфонічні твори.

1 твір великої форми.

1–2 різнохарактерні п'єси.

Декілька п'єс для ознайомлення за вибором учня.

Читання з листа.

Використання різноманітних творчих форм музикування за вибором учня.

Контрольні заходи

Прослуховування (грудень) – 2 твори з випускної програми.

Прослуховування (квітень) – уся програма.

Випускний іспит (травень) – 1–2 етюди, поліфонічний твір, 1 твір великої форми, 1–2 п'єси.

Орієнтовні програми випускного іспиту

Варіант 1	Варіант 2
Бургмюлер Ф. Етюд Бах Й. С. Триголосна інвенція Скарлатті Д. Соната Шамо І. Прелюдія <i>fis-moll</i>	Мошковський М. Етюд ор. 72 Черні К. Етюд ор. 740 Бах Й.С. Прелюдія та фуга (ДТК) Бетховен Л. Соната № 6 <i>F-dur</i> I ч. Шопен Ф. – Ліст Ф. Бажання Скорик М. Партита № 5 Вальс

СТРОК НАВЧАННЯ – 6 РОКІВ

Загальні вимоги

1-й клас

Формування основних навичок гри на фортепіано:

- ознайомлення з устроєм інструменту та правилами догляду за ним;
- формування правильної посадки та розташування рук і пальців відносно клавіатури;
- діапазон фортепіано, початкове уявлення про регістри та їх виразні можливості;
- підготовчі вправи для організації первинних ігрових рухів;
- вивчення елементарних аплікатурних формул;
- короткий форшлаг;
- поняття позиційності та змін позицій. Гами, тонічні тризвуки кожною рукою окремо;
- координація рухів рук при використанні різних штрихів;
- початкові навички педалізації. Слухо-моторна координація;
- поняття динамічної шкали. *Crescendo, diminuendo*.
- Розуміння співвідношення сили звука в мелодії та акомпанементі;
- формування первинних уявлень про основні способи звуковидобування. *Non legato, legato, staccato, tenuto*;
- розуміння позначень артикуляції;
- коротка ліга;
- початкові навички читання нот з листа, координація зору, слуху та рухів;
- розвиток творчих здібностей з використанням сучасних методик за вибором викладача.

Ознайомлення з основами музичної грамоти:

- вивчення запису нот у скрипковому та басовому ключах, знаків альтерації та простих ритмічних фігур;
- знайомство з тривалостями звуків та пауз, метром, тактом, розміром;
- порядок чергування сильної та слабкої долі в різних розмірах, затакт;

- фермата, поняття вольти;
- прості ритмічні формули;
- уявлення про виразні можливості сили звука. *f, p, crescendo, diminuendo*;
- поняття про динамічну шкалу (*f, mf, p, mp*);
- поняття про акорд. Тонічні тризвуки;
- первинні уявлення про музичну форму та складові музичного формування (мотив, речення). Повтор та варіаційність як засоби розвитку музичного твору;
- музичні терміни: *andante, allegro, moderato, accelerando, ritenuto*;
- первинні уявлення про лад, тональність, інтервали;
- поняття про поліфонію. Контрастна та підголоскова поліфонія;
- усвідомлення ознак пісні, маршу, танцю.

Орієнтовний річний план

Мажорна та мінорна гами, тонічні тризвуки з оберненнями.

20–25 різнохарактерних п'єс, етюдів та ансамблів (1–2 поліфонічні твори та твір великої форми включно).

Використання різноманітних творчих форм музикування.

Вправи для розвитку техніки.

Контрольні заходи

Прослуховування (грудень) – 2 різноманітні за жанрами п'єси та етюд.

Відкритий академічний концерт (лютий – березень) – вільна програма.

Підсумковий академічний концерт (квітень – травень) – 2 різноманітні за жанрами твори та етюд.

Орієнтовні програми підсумкового академічного концерту

Варіант 1	Варіант 2
Шитте Л. Етюд Бах Й. С. Волинка Бетховен Л. Сонатина <i>G-dur</i> I ч. Чайковський П. Старовинна французька пісня	Черні К. – Гермер Г. Етюд Любарський М. Пісня Клементі М. Сонатина <i>C-dur</i> I ч. Щуровський Ю. Шарманка

2–4 етюди та вправи для розвитку техніки.

1–2 поліфонічні твори.

1–2 твори великої форми.

2–4 різнохарактерні п'єси (у тому числі ансамблі).

Декілька п'єс для читання з листа.

Використання різноманітних творчих форм музикування.

Контрольні заходи

Обов'язковим є виконання напам'ять протягом року поліфонічного твору, твору великої форми, 2-х різнохарактерних п'єс та 1–2-х етюдів.

Контрольний урок з читання з листа (жовтень).

Академічний концерт (листопад – грудень) – 2–3 різноманітні за жанрами твори.

Відкритий академічний концерт (лютий – березень) – вільна програма.

Підсумковий академічний концерт (травень) – 4 різноманітні за жанрами твори.

Орієнтовні програми підсумкового академічного концерту

Варіант 1	Варіант 2
Черні К. – Гермер Г. Етюд Пахельбель Й. Сарабанда Кулау Ф. Варіації Хачатурян А. Андантіно	Бернс Г. Етюд Бах Й. С. Маленька прелюдія <i>F-dur</i> Клементі М. Сонатина <i>G-dur</i> I ч. Мордасов Н. Прощальний мотив

3-й клас

Удосконалення навичок гри на фортепіано

- коригування посадки учня за інструментом у зв'язку зі зміною фізіологічних можливостей
- збільшення темпу виконання технічних завдань;
- ознайомлення з хроматичною гамою;
- вивчення коротких, ламаних та довгих арпеджіо в середньому темпі;
- групето;
- формування уявлень про агогіку. *Rubato*;

- виховання виконавської волі;
- формування почуття довжини фрази, розуміння смислових наголосів;
- розвиток навичок педалізації;
- розвиток навичок роботи з поліфонічним твором;
- практичні навички роботи з фактурою.

Музично-теоретичні знання

- жанрова характеристика музичного твору;
- поняття про період як складову музичного формування. Мотив, речення, період. Каданс;
- подальше засвоєння музичної термінології;
- складні розміри 6/8; 5/4; 9/8; 12/8;
- особливі види поділу тривалостей: тріолі, квінтолі;
- подальше ознайомлення з тональностями кварто-квінтового кола;
- тоніка, субдомінанта, домінанта (T, S, D) та їх обернення;
- імітаційне двоголосся. Інвенція, канон;
- розширення діапазону сили звука: *pp*, *ff*, *sp*, *sf*, *sfz*.

Орієнтовний річний план

Мажорна та мінорна гами, тризвуки з оберненнями.

2–4 етюди та вправи для розвитку техніки.

1–2 поліфонічні твори.

1–2 твори великої форми.

2–4 різнохарактерні п'єси (у тому числі ансамблі).

Декілька п'єс для читання з листа.

Використання різноманітних творчих форм музикування.

Контрольні заходи

Обов'язковим є виконання напам'ять протягом року поліфонічного твору, твору великої форми, 2-х різнохарактерних п'єс та 1–2-х етюдів.

Академічний концерт (листопад – грудень) – 2–3 різноманітні за жанрами твори.

Відкритий академічний концерт (лютий – березень) – вільна програма.

Підсумковий академічний концерт (травень) – 4 різноманітні за жанрами твори.

Орієнтовні програми підсумкового академічного концерту

Варіант 1	Варіант 2
Лекуппе Ф. Етюд Гендель Г. Алеманда Кулау Ф. Сонатина <i>C-dur</i> I ч. або II ч. та III ч. Косенко В. Дощик	Черні К. Етюд ор. 299 Бах І. С. Інвенція Бетховен Л. Сонатина <i>F-dur</i> II ч. Косенко В. Мелодія

4-й клас

Удосконалення навичок гри на фортепіано

- коригування посадки учня за інструментом у зв'язку зі зміною його фізіологічних можливостей;
- уявлення про особливості звучання різних типів фактури: гомофонно-гармонічний та поліфонічний склад, акордовий та фігураційний типи фактури;
- розуміння доцільності ігрових рухів та використання їх під час виконання гам, акордів та коротких, ламаних, довгих арпеджіо в одній тональності. Чотиризвучні акорди. Збільшення кола тональностей у вивченні гам;
- формування та розвиток навичок виконання кантиленного твору;
- залежність якості звука від ваги руки, сили та швидкості руху;
- розвиток навичок роботи над триголоссям у поліфонії;
- вивчення елементів поліритмії;
- остинатний ритм;
- розвиток широкого та вузького кола уваги та її розподілення при читанні з листа;
- вивчення позначень педалізації у нотному тексті.

Музично-теоретичні знання

- ознайомлення з жанрами старовинної сюїти. Сонатне алегро;
- ознайомлення зі складною тричастинною формою;
- подальше ознайомлення з тональностями кварто-квінтового кола;

- остинатний ритм;
- домінантсептакорд (D7) та його обернення. Зменшений септакорд VII-го ступеня (зм. VII7);
- використання музично-теоретичних знань під час розучування та вивчення напам'ять нотного тексту;
- ознайомлення з цифровим записом гармонії.

Орієнтовний річний план

Хроматична гама, 2–4 мажорні та мінорні гами, арпеджіо короткі, ламані та довгі.

Тонічні тризвуки з оберненнями.

2–4 етюди та вправи для розвитку техніки.

1–2 поліфонічні твори.

1–2 твори великої форми.

2–4 різнохарактерні п'єси (у тому числі ансамблі).

Декілька п'єс для читання з листа.

Використання різноманітних творчих форм музикування.

Контрольні заходи

Обов'язковим є виконання напам'ять протягом року поліфонічного твору, твору великої форми, 2-х різнохарактерних п'єс та 1-го – 2-х етюдів.

Контрольний урок з читання з листа (жовтень).

Академічний концерт (листопад – грудень) – 2–3 різноманітні за жанрами твори.

Технічний залік (грудень) – за вимогами річного плану.

Відкритий академічний концерт (лютий – березень) – вільна програма.

Підсумковий академічний концерт (травень) – 4 різноманітні за жанрами твори.

Орієнтовні програми підсумкового академічного концерту

Варіант 1	Варіант 2
Бургмюлер Ф. Етюд	Черні К. Етюд оп. 299
Гендель Г. Інвенція <i>G-dur</i>	Бах Й.С. Інвенція <i>C-dur</i>
Кабалевський Д. Варіації на тему української народної пісні	Моцарт В. Соната <i>C-dur</i> I ч. або II ч. та III ч.
Мендельсон Ф. Пісня без слів	Сасько Г. Джаз-вальс

5-й клас

Удосконалення навичок гри на фортепіано:

- закріплення та поглиблення всіх сформованих на попередніх етапах навчання понять та практичних навичок;
- вивчення різних видів техніки. Ознайомлення з октавною технікою. Glissando. Tremolo;
- вміння пристосовуватися під час виступу до різних акустичних умов;
- ознайомлення з прелюдіями та фугами (Бах Й. С. Добре темперований клавір);
- формування свідомого ставлення до педалізації;
- свідоме читання позначень сили звука у нотному тексті;
- розуміння залежності звучання інструмента від різних акустичних умов;
- вміння користуватися комплексом артикуляційних прийомів;
- розвиток музичного кругозору учня за допомогою читання з листа;
- творче музикування згідно з інтересами учнів;
- професійне орієнтування та підготовка до вступу у вищі мистецькі навчальні заклади найбільш перспективних у професійному відношенні учнів.

Музично-теоретичні знання

- почуття розгортання музичного твору в часі;
- поняття про період;
- модуляція;
- елементарні навички аналізу музичної форми;
- уявлення про вплив епохи на музичний стиль.

Орієнтовний річний план

Мажорні та мінорні гами в тональностях до п'яти знаків, короткі та довгі арпеджіо.

1–2 етюди та вправи для розвитку техніки.

1–2 поліфонічні твори.

1 твір великої форми.

1–2 різнохарактерні п'єси.

Декілька п'єс для ознайомлення за вибором учня.

Читання з листа.

Використання різноманітних творчих форм музикування за вибором учня.

Контрольні заходи

Обов'язковим є виконання напам'ять протягом року поліфонічного твору, твору великої форми, 2-х різнохарактерних п'єс та 1–2-х етюдів.

Академічний концерт (листопад – грудень) – 2–3 різноманітні за жанрами твори.

Технічний залік (грудень) – за вимогами річного плану.

Відкритий академічний концерт (лютий – березень) – вільна програма.

Підсумковий академічний концерт (травень) – 4 різноманітні за жанрами твори.

Орієнтовні програми підсумкового академічного концерту

Варіант 1	Варіант 2
Черні К. Етюд ор.299	Черні К. Етюд ор. 740
Гендель Г. Фугета	Бах Й. С. Прелюдія та фуга (ДТК)
Гайдн Й. Соната <i>D-dur</i> I ч.	Моцарт В. Соната <i>F-dur</i> I ч.
Шмітц М. П'єса	Шопен Ф. Ноктюрн

6-й клас

Учні продовжують удосконалювати здобуті навички гри на фортепіано, готують програму до випускного іспиту.

Орієнтовний річний план для випускників, які бажають продовжити навчання у вищих мистецьких навчальних закладах, має відповідати Вимогам з фахових іспитів для вступників до вищих мистецьких навчальних закладів I–II рівнів акредитації, затвердженим Міністерством культури і туризму України від 12 квітня 2005 року.

Удосконалення навичок гри на фортепіано

- вміння користуватися комплексом артикуляційних прийомів;
- розуміння динаміки як засобу виразності;

- свідоме ставлення до педалізації;
- робота над різними видами техніки, поняття про віртуозність;
- свідоме читання позначень сили звука у нотному тексті;
- розуміння залежності звучання інструмента від різних акустичних умов;
- розвиток музичного кругозору учня за допомогою читання з листа;
- творче музикування згідно з інтересами учнів;
- професійне орієнтування та підготовка до вступу у вищі мистецькі навчальні заклади найбільш перспективних у професійному відношенні учнів.

Музично-теоретичні знання

- уявлення про вплив епохи на музичний стиль;
- подальше вивчення поліфонічних жанрів: триголосні інвенції, фуга;
- читання гармонічних послідовностей за цифровим записом;
- подальше ознайомлення з тональностями кварто-квінтового кола;
- формування практичних навичок аналізу музичної форми;
- порівняння можливостей рояля та оркестру;
- поняття про партитуру та клавір.

Орієнтовний річний план

Мажорні та мінорні гами в тональностях до п'яти знаків, короткі та довгі арпеджіо, D7 та зм. VII7.

1–2 етюди та вправи для розвитку техніки.

1–2 поліфонічні твори.

1 твір великої форми.

1–2 різнохарактерні п'єси.

Декілька п'єс для ознайомлення за вибором учня.

Читання з листа.

Використання різноманітних творчих форм музикування за вибором учня.

Контрольні заходи

Прослуховування (грудень) – 2 твори з випускної програми.

Прослуховування (квітень) – уся програма.

Випускний іспит (травень) – 1–2 етюди, поліфонічний твір, 1 твір великої форми, 1–2 п'єси.

Орієнтовні програми випускного іспиту

Варіант 1	Варіант 2
Крамер І. Етюд Гендель Г. Фугета Чімароза Д. Соната <i>B-dur</i> Джоплін С. Регтайм	Мошковський М. Етюд ор. 72 Черні К. Етюд ор. 740 Бах Й. С. Прелюдія та фуга (ДТК) Гайдн Й. Соната <i>Es-dur</i> I ч. Ліст Ф. Втіха Шамо І. На гулянці

**ТАБЛИЦЯ ОРІЄНТОВНИХ ВИМОГ (строк навчання –8 років)
Розвиток слухових уявлень та навичок їх втілення**

Основні напрямки розвитку	1-й кл.	2-й кл.	3-й кл.
Почуття ритму	Ознайомлення з тривалостями, метром, тактом, розміром. Розуміння простих ритмічних формул.	Поняття сильної та слабкої долей, порядок їх чергування у різних розмірах. Затакт.	Відчуття постійного і змінного темпів. Пульсація. Синкопа.
Уявлення про тембро-регістрові можливості фортепіано	Ознайомлення з інструментом. Діапазон фортепіано, початкове уявлення про регістри та їх виразні можливості. Цілісне сприйняття клавіатури.		Уявлення про звуковий колорит. ознайомлення з поняттям обертонів.
Педалізація	Первинне уявлення про можливості педалі.	Початкові навички педалізації.	Педалізація як засіб створення звукового колориту. Різні види педалізації.
Динаміка	Виразні можливості сили звука. <i>f, p</i> .	Поняття про динамічну шкалу, <i>crescendo, diminuendo</i> . Розуміння різної сили звука у мелодії та акомпанементі.	
Артикуляція	Первинні уявлення про основні способи звуковидобування. <i>Non legato, legato, staccato</i> . Коротка ліга.	Координація рухів при виконанні різних штрихів.	Розуміння позначень артикуляції. Ліга як засіб окреслення мотиву або фрази. Поняття про цезуру та ауфтакт.

ТАБЛИЦЯ ОРІЄНТОВНИХ ВИМОГ (строк навчання –8 років)
Розвиток слухових уявлень та навичок їх втілення

4-й кл.	5-й кл.	6-й кл.	7-й кл.	8-й кл.
Формування уявлень про агогіку. <i>Rubato</i> . Складні розміри. 6/8, 5/4. Тріолі, квінтолі.	Остинатний ритм. Елементи поліритмії.	Складні ритмічні фігури.	Відчуття розгортання музичного твору у часі. Поняття про музичний період.	
Поєднання тембро-регістрових уявлень учня з навичками педалізації.	Уявлення про особливості звучання різних типів фактури. Навички виконання твору кантиленного типу.		Розуміння залежності звучання інструменту від різних акустичних умов.	Порівняння можливостей роялю та оркестра. Поняття про партитуру та клавір.
	Вивчення позначень педалізації у нотному тексті.	Вміння самостійно підбирати необхідну педалізацію та позначати її.	Формування свідомого ставлення до педалізації.	
Розширення діапазону сили звука від <i>pp</i> до <i>ff</i> , <i>subito f</i> , <i>subito p</i> . Сфорцандо (<i>sfz</i>).		Свідоме читання сили звука у нотному тексті.		Розуміння динаміки як засобу виразності.
Почуття довжини фрази. Розуміння смислових наголосів. Відчуття різної ваги рук.	Оволодіння різними технічними прийомами звуковидобування. Залежність якості звука від ваги руки, сили та швидкості її руху.	Свідоме використання артикуляційних прийомів у процесі інтонування.	Вміння користуватися комплексом артикуляційних прийомів у процесі інтонування.	

Технічний розвиток				
Основні напрямки розвитку	1-й кл.	2-й кл.	3-й кл.	4-й кл.
Технічний розвиток	Організація посадки за інструментом. Первинні ігрові рухи. Поняття аплікатури. Короткий форшлаг.	Опанування елементарними аплікатурними формулами. Поняття позиційності та зміни позицій. Гама, тризвуки кожною рукою окремо.	Гама у прямому та протилежному русі, тризвуки з оберненнями двома руками. Короткі арпеджіо. Морденти, групето.	Ознайомлення з хроматичною гамою, довгими та ламаними арпеджіо. Збільшення темпу виконання гам та коротких арпеджіо.
Розвиток музичного мислення та творчих здібностей				
Теоретичні знання (необхідний мінімум)	Вивчення запису нот. Лад. Тональність. Інтервали. Жанри маршу, пісні, танцю.	Уявлення про музичну форму та типи музичного формування: повтор, варіації. Розуміння змісту термінів <i>Andante, Moderato, Allegro, ritenuto, accelerando</i> тощо.	Прості дво-частинна та тричастинна форми. Подальше засвоєння музичної термінології. Консонанс, дисонанс.	Розуміння елементів музичного мовлення. Мотив, речення. Каданс.
Розвиток поліфонічного мислення	Контрастна поліфонія.	Підголоскова поліфонія.	Елементи імітаційної поліфонії.	Імітаційне двоголосся. Інвенція. Канон.
Читання з листа	Читання окремих нот, коротких мелодій у скрипковому та басовому ключах.	Читання ритмічних фігур. Формування почуття метру.	Розвиток координації слуху, зору та рухів при читанні з листа.	
Творчі форми музикування	Підбір простих мелодій на слух. Підбір мелодії з басом. Розвиток творчих здібностей з використанням сучасних методичних розробок.	Початкове уявлення про можливості трансформації фактури.		Практичні навички роботи з фактурою.

Технічний розвиток			
5-й кл.	6-й кл.	7-й кл.	8-й кл.
Розуміння доцільності ігрових рухів. Виконання комплексу гам, акордів та арпеджіо в одній тональності.	Чотиризвучні акорди (залежно від розміру рук). Збільшення кола тональностей у вивченні гам. Арпеджіо. D ₇ .	Вивчення різних видів техніки. Ознайомлення з октавною технікою. <i>Glissando</i> . <i>Tremolo</i> .	Робота над різними видами техніки. Поняття про віртуозність.
Розвиток музичного мислення та творчих здібностей			
Складна тричастинна форма. Сонатне алегро.	Поняття про циклічну музичну форму. Соната. Концерт. Уявлення про вплив епохи на музичний стиль.	Елементарні навички аналізу музичної форми. Поняття про модуляцію.	Вміння самостійно аналізувати твори.
Введення елементів триголосся. Старовинні танці у сюїтному циклі.	Триголосні інвенції. Ознайомлення з фугою.	Ознайомлення з прелюдіями та фугами (Баха Й. С. ДТК).	
Розвиток музичного кругозору учня за допомогою читання з листа.			
Практичні навички читання цифрового запису гармонії.	Зміст занять згідно з інтересами учня.		

ТАБЛИЦЯ ОРІЄНТОВНИХ ВИМОГ (строк навчання 6 років)
Розвиток слухових уявлень та навичок їх втілення

Основні Напрямки розвитку	1-й кл.	2-й кл.	3-й кл.
Почуття ритму	Ознайомлення з тривалостями, метром, тактом, розміром. Поняття сильної та слабкої долей, порядок їх чергування у різних розмірах. Затакт.	Відчуття постійного і змінного темпів. Пульсація. Синкопа.	Формування уявлень про агогіку. <i>Rubato</i> . Складні розміри. 6/8 5/4 Тріолі, квінтолі.
Уявлення про тембро-регістрові можливості фортепіано	Ознайомлення з інструментом. Діапазон фортепіано, початкове уявлення про регістри, їх виразні можливості.	Цілісне сприйняття клавіатури. Уявлення про звуковий колорит. Ознайомлення з поняттям обертонів.	Поєднання тембро-регістрових уявлень учня з навичками педалізації. Вивчення позначень педалізації в нотному тексті.
Педалізація	Початкові навички педалізації.	Педалізація як засіб створення звукового колориту. Різні види педалізації.	
Динаміка	Виразні можливості сили звуку. <i>f, p</i> Поняття про динамічну шкалу, <i>crescendo, diminuendo</i> . Розуміння різної сили звуку у мелодії та акомпанементі.		Розширення діапазону сили звуку від <i>pp</i> до <i>ff</i> , <i>subito f, subito p</i> . Сфорцандо (<i>sfz</i>)
Артикуляція	Первинні уявлення про засоби звуковидобування. <i>Non legato, legato, staccato, tenuto</i> . Координація рухів при виконанні різних штрихів. Коротка ліга. Розуміння позначень артикуляції.		Ліга як засіб окреслення мотиву або фрази. Цезура, ауфтакт. Розуміння смислових наголосів. Почуття довжини фрази.

ТАБЛИЦЯ ОРІЄНТОВНИХ ВИМОГ (строк навчання 6 років) Розвиток слухових уявлень та навичок їх втілення		
4-й кл.	5-й кл.	6-й кл.
Остинатний ритм. Елементи поліритмії. Складні ритмічні фігури.	Відчуття розгортання музичного твору у часі. Поняття про музичний період.	
Уявлення про особливості звучання різних типів фактури. Навички виконання твору кантиленного типу.	Розуміння залежності звучання інструменту від різних акустичних умов.	Порівняння можливостей роялю та оркестра. Поняття про партитуру та клавір.
Вміння самостійно підбирати необхідну педалізацію та позначати її.	Формування свідомого ставлення до педалізації.	
Свідоме читання позначень сили звука у нотному тексті.	Розуміння динаміки як засобу виразності.	
Оволодіння різними технічними прийомами звуковидобування. Залежність якості звука від ваги руки, сили та швидкості її руху.	Вміння користуватися комплексом артикуляційних прийомів у процесі інтонування.	

Технічний розвиток			
Основні напрямки розвитку	1-й кл.	2-й кл.	3-й кл.
Технічний розвиток	Організація посадки за інструментом. Первинні ігрові рухи. Поняття аплікатури. Опанування елементарними аплікатурними формулами. Поняття позиційності та змін позицій. Гама, тризвуки кожною рукою окремо.	Гама у прямому та протилежному русі, тризвуки з оберненнями двома руками. Короткі арпеджіо. Короткий форшлаг. Морденти. Групетто.	Ознайомлення з хроматичною гамою, довгими та ламаними арпеджіо. Збільшення темпу виконання гам та коротких арпеджіо.
Розвиток музичного мислення та творчих здібностей			
Теоретичні знання (необхідний мінімум)	Вивчення запису нот. Лад. Тональність. Інтервали. Жанри маршу, пісні, танцю. Уявлення про музичну форму та типи музичного формування: повторення, варіації. <i>Andante, Allegro, Moderato, ritenuto, accelerando</i> тощо.	Прості дво-частинна та тричастинна форми. Подальше засвоєння музичної термінології. Консонанс, дисонанс.	Розуміння елементів музичного мовлення. Мотив, речення. Каданс.
Розвиток поліфонічного мислення	Контрастна та підголоскова поліфонія.	Елементи імітаційної поліфонії.	Імітаційне двоголосся. Інвенція. Канон.
Читання з листа	Читання нот та ритмічних фігур. Формування почуття метру. Розвиток координації слуху, зору та рухів.	Розвиток широкого та вузького кола уваги та її розподілення при читанні з листа.	
Творчі форми музикування	Підбір простих мелодій на слух. Підбір мелодії з басом. Розвиток творчих здібностей з використанням сучасних методичних розробок.	Початкове уявлення про можливість трансформації фактури. Практичні навички роботи з фактурою.	

Технічний розвиток		
4-й кл.	5-й кл.	6-й кл.
<p>Розуміння доцільності ігрових рухів. Виконання комплексу гам, акордів та арпеджіо в одній тональності. Збільшення кола тональностей у вивченні гам.</p>	<p>Чотиризвучні акорди (залежно від розміру рук). Арпеджіо. D₇. Опанування різними видами техніки. Ознайомлення з октавною технікою. <i>Glissando. Tremolo.</i></p>	<p>Робота над різними видами техніки. Поняття про віртуозність.</p>
Розвиток музичного мислення та творчих здібностей		
<p>Складна тричастинна форма. Сонатне аллегро.</p>	<p>Поняття про циклічну музичну форму. Соната. Концерт. Уявлення про вплив епохи на музичний стиль. Модуляція.</p>	<p>Виховання навичок аналізу музичної форми.</p>
<p>Введення елементів триголосся. Старовинні танці у сюїтному циклі.</p>	<p>Триголосні інвенції. Ознайомлення з прелюдіями та фугами (Баха Й. С. ДТК).</p>	
<p>Розвиток музичного кругозору учня за допомогою читання з листа.</p>		
<p>Практичні навички читання цифрового запису гармонії. Зміст занять згідно з інтересами учня.</p>		

БІБЛІОГРАФІЯ

Рекомендована методична література

1. *Алексеев А.* З історії фортепіанної педагогіки. – К.: Музична Україна, 1974.
2. *Давидовський К.* Феномен естрадного хвилювання. – К.: Київське державне вище музичне училище ім. Р. Глієра, 2002.
3. *Кашкадамова Н.* Мистецтво виконання музики на клавішно-струнних інструментах. – Тернопіль: СМП “АСТОН”, 1998.
4. *Кашкадамова Н. Ф.* Шопен. – Тернопіль: СМП “АСТОН”, 2000.
5. *Корженевський А.* До питання про специфіку мислення музиканта-виконавця. Зб. Питання фортепіанної педагогіки та виконавства. – К.: Музична Україна, 1981.
6. *Корженевський А.* Майстерність педагога-музиканта. Методичні рекомендації для педагогів ДМШ. – К.: Музична Україна, 1979.
7. *Курковський Г.* Питання фортепіанного виконавства: Зб. статей. – К.: Музична Україна, 1983.
8. *Милич Б.* Робота над поліфонічними творами з учнями дитячих музичних шкіл. – К.: Мистецтво, 1964.
9. *Милич Б.* Виховання учня-піаніста 1–2 кл., 3–4 кл., 5–7 кл. – К.: Музична Україна, 1972.
10. *Милич Б.* Про формування та вдосконалення педагогічної майстерності педагога-піаніста – К.: Музична Україна, 1971.
11. *Рябов І., Мурзіна Є.* Виховання та навчання в ДМШ, фортепіано 1-й клас. – К.: Музична Україна, 1988.
12. *Рябов І.* *Фортепіано.* Методика навчання виховання піаніста в 2–3 класах. – К.: Музична Україна, 1997.
13. *Савицький Р.* Основні засади фортепіанної педагогіки. – Львів: Укрвидат, 1994.
14. *Шульгіна В.* Про курс методики навчання на фортепіано Зб. “Питання фортепіанної педагогіки та виконавства”. – К.: Музична Україна, 1981.
15. Збірник статей “Виховання піаніста в ДМШ” / Ред. А.А.Александрова. – К.: Мистецтво, 1964.
16. *Алексеев А.* Русские пианисты. – М.: Музгиз, 1948.
17. *Алексеев А.* Методика обучения игре на фортепиано: Учебник. – 2-е изд. – М.: Музыка, 1971.
18. *Алексеев А.* История фортепианного искусства: Учебник в 3-х ч. – 1 ч. и 2 ч. – 2-е изд., доп. – М.: Музыка, 1998.
19. *Алексеев А.* Творчество музыканта-исполнителя (На материале интерпретаций выдающихся пианистов прошлого и настоящего). – М.: Музыка, 1991.
20. *Алексеев А.* О воспитании музыканта-исполнителя. – М.: Сов. музыка, 1980, № 2.
21. *Асафьев Б.* Интонация и музыкальный образ. – М.: Музыка, 1965.
22. *Баренбойм Л.* Музыкальная педагогика и исполнительство. – Л.: Советский композитор, 1974.
23. *Баренбойм Л.* Путь к музицированию. – Л.: Советский композитор, 1973.
24. *Баринова М.* О развитии творческих способностей ученика./ Ред. В.Михелис. – М.: Музгиз, 1961.
25. *Бейлина С.* В классе профессора В.Х.Розумовской – М.: Музыка, ленинградское отделение, 1982.

26. Беркман Т. Индивидуальное обучение музыке. Музыкально-эстетическое развитие школьников в процессе обучения игре на фортепиано. – М.: Просвещение, 1964.
27. Бирман Л. О художественной технике пианиста. – М.: Музыка, 1973.
28. Браудо И. Артикуляция (О произношении мелодии) / Ред. Х.С.Кушнарева. – Изд. 2-е. – М.: Музыка, 1973.
29. Браудо И. Об изучении клавирных произведений И.С.Баха в музыкальной школе. – Л.: Музыка, 1979.
30. Бронфин Е., Голубовская Н. Исполнитель и педагог. – М.: Музыка, Ленинградское отделение, 1978
31. Будяковский А. Пианистическая деятельность Листа. – Л.: Музыка, 1986
32. Булучевский Ю. Старинная музыка. – Л.: Музыка, 1974.
33. Галич В. О развитии внутреннего слуха, творческой инициативы и фантазии на индивидуальных занятиях в фортепианных классах. Сб. “Вопросы фортепианной педагогики”, вып. 4. – М.: Музыка, 1976.
34. Гат Й. Техника фортепианной игры. – М.: Музгиз, 1957.
35. Герасимович Д. Методика обучения игре на фортепиано: Учебник. – М.: Просвещение, 1984.
36. Гинзбург Г. О работе над музыкальным произведением. 3 изд. – М.: Музыка, 1968.
37. Голованов В. Техника быстрого чтения нот. – М.: Композитор, 2002.
38. Голубовская Н. Искусство педализации. – Л.: Музыка, 1967.
39. Голубовская Н. О музыкальном исполнительстве. – Л.: Музыка, 1985.
40. Гофман И. Фортепианная игра. Ответы на вопросы о фортепианной игре. – М.: Гос. музиздат, 1961.
41. Григорьев Л.. Современные исполнители. – М.: Сов. композитор, 1990.
42. Грум-Гржимайло Т. Музыкальное исполнительство. – М.: Знание, 1984.
43. Зильберквит М. Рождение фортепиано. – М.: Сов. композитор, 1973.
44. Зимин П. История фортепиано и его предшественников. – М.: Музыка, 1968.
45. Исполнительское искусство зарубежных стран. – М.: Музыка, 1977.
46. Кабалевский Д. Воспитание ума и сердца. Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1984.
47. Калинина Н. Клавирная музыка Баха в фортепианном классе. – Л.: Музыка, 1988.
48. Коган Г. О фортепианной фактуре. – М.: Сов.композитор, 1961.
49. Коган Г. Работа пианиста. – М.: Гос. музиздат, 1963.
50. Коган Г. У врат мастерства. – М.: Сов. композитор, 1977.
51. Коган Г. Бузони Ф. – М.: Музыка, 1964.
52. Коган Г. Вопросы пианизма. Сборник статей – М.: Музыка, 1968.
53. Копчевский Н. Клавирная музыка. Вопросы исполнения. – М.: Музыка, 1986.
54. Кременштейн Б. Воспитание самостоятельности и сознательности ученика в классе специального фортепиано. – М.: Музыка, 1966.
55. Кременштейн Б. Педагогика Г. Нейгауза. – М.: Музыка, 1984.
56. Корыхалова Н. Интерпретация музыки. – Л.: Музыка, 1979.
57. Лагутин А. Основы педагогики музыкальной школы. – М.: Музыка, 1985.
58. Леонтьева О. Орф К. – М.: Музыка, 1984.
59. Лерман М. Первые уроки музыки. Методика обучения дошкольников. Сб. “Вопросы фортепианной педагогики”, вып.2 – М.: Музыка, 1967.
60. Либерман Е. Работа над фортепианной техникой. – М.: Музыка, 1985.

61. *Либерман Е.* Творческая работа пианиста с авторским текстом. – М.: Музыка, 1988.
62. *Либерман Е.* Художественная техника пианиста. – М.: Музыка, 1984.
63. *Ливанова Т.* История западноевропейской музыки до 1789 года: Учебник в 2-х т. – М.: Музыка, 1982.
64. *Любомудрова Н.* Учитель и ученик. Проведение урока./ Сб. “Очерки по методике обучения игры на фортепиано”. – М.: Музгиз, 1955.
65. *Любомудрова Н.* Методика обучения игре на фортепиано. Учебник. – М.: Музыка, 1982.
66. *Любомудрова Н.* Основные задачи педагога-пианиста./ Сб. “Очерки по методике обучения игры на фортепиано” /Ред. А.Николаева, вып. 1. – 2-е изд. – М.: Музгиз, 1955.
67. *Ляховицкая С.* Развитие активности, самостоятельности и сознательности учеников./ Сб. “Вопросы фортепианной педагогики”, вып. 3. – М.: Музыка, 1971.
68. *Макаров В.* Методика обучения игре на фортепиано на подготовительном отделении и начальной школе. – Харьков: ХГП, 1997.
69. *Маккинон Л.* Игра на память. – Л.: Музыка, 1967.
70. *Макуренкова Н.* О педагогике В.В.Листовой. – М.: Музыка, 1985.
71. *Малиновская А.* Бела Барток – педагог. – М.: Музыка, 1985.
72. *Мартинсен К.* Индивидуальная фортепианная техника на основе звукотворческой воли. – М.: Музыка, 1966.
73. *Мартинсен К.* Индивидуальная фортепианная педагогика. – М.: Музыка, 1968.
74. *Метнер М.* Повседневная работа пианиста и композитора. – М.: Музыка, 1963.
75. *Михелис В.* Первые уроки юного пианиста. – Л., Музизд., 1962.
76. *Мильштейн Я.* Исполнительские и педагогические принципы К.М.Игумнова. (Мастера советской пианистической школы). – М.: Музгиз, 1962.
77. *Мильштейн Я.* Советы Шопена пианистам. – М.: Музыка, 1967.
78. *Мильштейн Я.* Хорошо темперированный клавир И.С.Баха. – М.: Музыка, 1967.
79. *Незайкинский Е.* О психологии музыкального восприятия. – М.: Музыка, 1972.
80. *Нейгауз Г.* Об искусстве фортепианной игры. – М.: Музыка, 1982.
81. *Николаев А.* Очерки по истории фортепианной педагогики и пианизма – М.: Музыка, 1980.
82. *Николаев А.* Работа над этюдами и упражнениями./ Сб. “Очерки по фортепианной педагогике”, вып.1. – М.: Музгиз, 1955.
83. *Подвала В.* Давайте сочинять музыку. – К.: Музична Україна, 1981.
84. *Пожидаяев Г., Кабалевский Д.Б.* – К.: Музична Україна, 1984.
85. *Попова Т.* Музыкальные жанры и формы. – М.: Музыка, 1954.
86. *Перельман Н.* В классе рояля. – Л.: Музыка, 1986.
87. *Рабинович Д.* О работе над музыкальным произведением. Сб. “Очерки по методике обучения игре на фортепиано”, вып. 1. – М.: Музыка, 1969.
88. *Рафелович О.* Транспонирование в классе фортепиано. – М.: Музыка, 1963.
89. *Родионова Т.* Обучение основам композиции в классе фортепиано ДМШ, вып. 4. – М.: Музыка, 1976.
90. *Савшинский С.* Пианист и его работа. – Л.: Сов. композитор, 1961.

91. *Савшинский С.* Режим и гигиена работы пианиста. – Л.: Сов. композитор, 1963.
92. *Савшинский С.* Работа пианиста над музыкальным произведением. – Л.: Просвещение, 1964.
93. *Савшинский С.* Детская фортепианная педагогика. – М.: Музыка, 1973.
94. *Савшинский С.* О работе с музыкально одаренными детьми./ Сб. “Вопросы музыкальной педагогики”. – М.: Музыка, 1979.
95. Сб. статей “Вопросы музыкальной педагогики” / Ред. В.Натансон и Л.Рощина. Вып. 1–5. – М.: Музыка, 1963, 1967, 1971, 1976, 1984.
96. Сб. статей “Е.Гнесина в воспоминаниях современников”. – М.: Сов. композитор, 1982.
97. *Светозарова Н. Кременштейн Б.* Педализация в процессе обучения игре на фортепиано. – М.: Музыка, 1963.
98. *Теплов Б.* Психология музыкальных способностей. – М.: Педагогика, 1985.
99. *Тимакин Е.* Воспитание пианиста. – М. Сов. композитор, 1984.
100. *Фейгин М.* Индивидуальность ученика и мастерство преподавателя. – М.: Музыка, 1976.
101. *Фейгин М.* Мелодия и полифония в первые годы обучения фортепианной игре. – М.: Музыка, 1980.
102. *Фейгин М.* Выявление и развитие индивидуальности ученика в фортепианном классе. Вып.2. – М.: Музыка, 1961.
103. *Фейнберг С.* Пианизм как искусство. – М.: Музыка, 1965.
104. *Фрид Р.* Выразительные средства музыки. – М.: Музыка, 1960.
105. *Холопова В.* Музыкальный ритм. – М.: Музыка, 1980.
106. *Цетлин Е.* К вопросу об организации руки начинающего пианиста в донотный период обучения. Вып. 1. – М.: Музыка, 1979.
107. *Цытин Г.* Обучение игре на фортепиано. – М.: Просвещение, 1984.
108. *Швейцер А. И. С. Бах.* – М.: Музыка, 1965.
109. *Шмидт-Шкловская А.* О воспитании пианистических навыков. – Л.: Музизд., 1985.
110. *Шуман Р.* Жизненные правила для музыкантов. / Ред. Д.В.Житомирского. – М. Музизд., 1961.
111. *Щапов А.* Некоторые вопросы фортепианной техники. – М.: Музыка, 1968.
112. *Щапов А.* Фортепианный урок в музыкальной школе и училище. – М., Музизд., 1947.
113. *Щапов А.* Фортепианная педагогика. – М.: Музыка, 1960.
114. *Апель В.* *Apel Willi Geschichte der Orgel-und Klaviermusik bis 1700.* – Kassel-Basel, 1967.
115. *Badura-Skoda, Eva u Paul Mozard – interpretation.* – Wien: Eduard Wancura Verlag, 1957. Русский перевод: Бадюра-Скода, Е. и П. Интерпретация Моцарта. – М.: Музыка, 1972.
116. *Beyschlag, Adolf. Die Ornamentik der Musik.* – Berlin, 1908. – 2 Auflage. – Lpzg.: Br. & H. Musikverlag, 1953. Русский перевод: Бейшлаг А. Орнаментика в музыке. – М.: Музыка, 1978.
117. *Landowska on Music/Collected by Denise Restou.* – N.V.: Stein and Day, 1969. Русский перевод: Ландовска В. О музыке: Пер. с англ.; Послесловие А.Е.Майкапара. – М.: Радуга, 1991

Навчальне видання

**МУЗИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ
ФОРТЕПІАНО**

Програма
для музичної школи (музичного
відділення початкового спеціалізованого
мистецького навчального закладу)

Укладачі: О. Я. Бондаренко, І. В. Вавренчук,
Н. І. Шуригіна

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 2,79. Наклад 3000 прим.

Видавництво “Фірма “ІНКОС”
14116, м. Київ, вул. Маршала Рибалка, 10/8;
Тел./факс: (044) 206–47–29, 206–47–21
E-mail: inkos@carrier.kiev.ua,
inkos@ln.kiev.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції № 2006 від 04.11.2004 р.